

Paweł Churski

Rozwój regionalny w warunkach transformacji gospodarczej i integracji europejskiej

1. WSTĘP

Rozwój regionalny, a zwłaszcza jego zróżnicowanie przestrzenne należy do podstawowych problemów współczesnej gospodarki. Za główny cel działań podejmowanych w ramach polityki regionalnej uważa się wyrównywanie regionalnych dysproporcji rozwoju gospodarczego. Nie chodzi przy tym o ograniczanie się jedynie do redystrybucji środków finansowych, ale przede wszystkim o stymulowanie rozwoju w regionach opóźnionych, nawet kosztem wolniejszego tempa wzrostu obszarów najlepiej rozwiniętych. Niestety podejmowane działania nie zawsze przynoszą zamierzone rezultaty, co znajduje swoje potwierdzenie w zmieniających się tendencjach do zbieżności (*convergence*) i rozbieżności (*divergence*) produktu regionalnego na 1 mieszkańca (por. R.Domański, 1997; G.Tondl, 2001; T.Straubharr i inni, 2002; K.Gawlikowska-Hueckel, 2003; Yin L. i inni, 2003; K.Malaga, 2004). Trudności te oraz nowe zjawiska i problemy, jakie wywołuje współczesna cywilizacja są ważnym czynnikiem mobilizującym geografów ekonomicznych i ekonomistów regionalnych do dalszych poszukiwań nowego paradygmatu rozwoju regionalnego (por. B.Gruchman, 1992; T.Markowski, 2003).

Warunki i czynniki kształtujące rozwój regionalny są zróżnicowane i w pełni zależne od procesów ekonomicznych i społecznych zachodzących w danym kraju. Obok procesów globalnych, duże znaczenie mają również przemiany obejmujące tylko pewne obszary świata, które mają jednak wpływ na gospodarkę światową. Do takich przemian z pewnością zaliczyć można transformację krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz proces integracji europejskiej, w których bezpośrednio uczestniczy Polska.

Celem niniejszego artykułu jest próba określenia warunków i czynników rozwoju regionalnego, które będą uwzględniały zarówno uwarunkowania wynikające z globalnych przemian systemów gospodarczych i transformacji gospodarki postsocjalistycznej, związanych z kształtowaniem nowej ekonomii, jak również wynikające z poszerzenia Unii Europejskiej. Praca składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawiono przemiany koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego, zwracając uwagę przede wszystkim na poglądy współczesne i ich znaczenie dla określenia czynników rozwoju regionalnego. Druga część zawiera charakterystykę warunków i czynników kształtujących rozwój regionalny w analizowanej sytuacji społeczno-gospodarczej, w której wraz z krajami Europy Środkowo-Wschodniej znajduje się Polska.

2. TEORETYCZNE KONCEPCJE ROZWOJU REGIONALNEGO

Na gruncie ekonomii rozróżnia się dwa pojęcia wzrostu i rozwoju, które mogą dotyczyć gospodarki regionu. Wzrost gospodarczy wiąże się ze wzrostem produktu na jednego mieszkańca, natomiast rozwój gospodarczy jest pojęciem szerszym i oznacza zmianę różnych aspektów poziomu życia człowieka, z których pewne mają charakter niemierzalny (por. R.Bartkowiak, 2003). Wzrost należy więc postrzegać, jako zmianę ilościową, rozwój natomiast obejmuje zarówno zmiany ilościowe, jak i jakościowe, które mogą być rozpatrywane w ujęciu procesowym lub celowym, i które prowadzą region przez proces fazowy od niższego poziomu rozwoju do wyższego (por. Z.Chojnicki T.Czyż, 2004). Uwzględniając występowanie wzajemnych zależności między wzrostem a rozwojem można przyjąć, że wzrost jest podstawowym warunkiem wystąpienia rozwoju gospodarczego, którego konsekwencje kształtują poziom i warunki życia mieszkańców danego regionu.

Problem poszukiwania sposobów i dróg prowadzących do optymalnego rozwoju gospodarczego był i jest podstawowym w naukach ekonomicznych. Ze względu na rosnące dysproporcje przestrzenne szczególne znaczenie w tych poszukiwaniach posiadają koncepcje dotyczące rozwoju regionalnego, a przede wszystkim próby określenia jego mechanizmu, warunków i czynników najbardziej adekwatnych do aktualnej sytuacji gospodarczej. Źródeł teorii wyjaśniających mechanizmy rozwoju regionalnego należy szukać w tradycyjnych szkołach ekonomii. Tym samym bardzo bogaty zbiór koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego można łatwo podzielić na dwie zasadnicze grupy, odpowiadające alternatywnym modelom gospodarki, tj. koncepcje nurtu neoklasycznego zakładające zgodnie

z doktryną liberalną minimalizację interwencjonizmu i traktujące wolny rynek, jako optymalny mechanizm regulacyjny oraz koncepcje nurtu neokeynesowskiego traktujące właśnie interwencjonizm, jako niezbędny i najważniejszy mechanizm regulacyjny, w tym również optymalizujący rozwój regionalny (patrz rycina 1). Ze względu na ograniczenia związane z objętością niniejszej publikacji zrezygnowano ze szczegółowej charakterystyki neoklasycznych i popytowych modeli rozwoju regionalnego, koncentrując uwagę na koncepcjach współczesnych.

Współcześnie ekonomiści regionalni w mniejszym stopniu zajmują się tworzeniem zupełnie nowych teorii rozwoju regionalnego, a bardziej próbują optymalizować politykę regionalną przy zastosowaniu znanych koncepcji ekonomicznych, które zmieniają i dostosowują do nowych warunków społeczno-gospodarczych. Głównym celem tych działań jest tworzenie strategii rozwoju regionalnego, które bazując na podstawach teoretycznych ekonomii rozwoju mają zapewniać optymalny rozwój regionalny. Najlepszymi przykładami są nowa teoria wzrostu oraz nowa geografia ekonomiczna, korzystające z doświadczeń zarówno modeli neoklasycznych, jak i modeli popytowych, które stanowią podstawę endogenicznej koncepcji polityki rozwoju regionalnego (por. W.Molle, R.Cappellin, 1988; A.Amin, N.Thrift, 1992)¹.

Nowa teoria wzrostu zapoczątkowana została pracami Paula Romera (1986, 1990) i Roberta E.Lucasa (1988), które opierają się na podstawowym założeniu, że wielkość produkcji jest funkcją kapitału oraz aktualnego poziomu technologicznego. Poziom techniczny nie jest jednak tak, jak w modelach neoklasycznych wielkością egzogeniczną, ale tworzony jest poprzez duże nakłady przedsiębiorstw i władz, czyli ma charakter endogeniczny. Kapitał jest postrzegany w tym modelu szeroko i obejmuje zarówno kapitał fizyczny, jak i kapitał ludzki, którego koncepcje do literatury ekonomicznej wprowadził Theodore Schultz.. We wszystkich tych modelach wzrost akumulacji kapitału zarówno fizycznego, jak i ludzkiego poprzez zaangażowanie w proces technologiczny, nie prowadzi do obniżenia zysków. Koszty są rekompensowane dodatkowymi dochodami pochodzącymi np. ze zwiększenia produkcji lub jej większej konkurencyjności. Szczególne znaczenie dla rozwoju ma w tym przypadku kapitał ludzki, którego rozwój dostarcza nowych idei. Nowa wiedza może być budowana na bazie istniejących w danym czasie zasobów, ale jest cenniejsza, gdy zasoby te nie są statyczne, ale rozwijają się. Aby rozwój ten mógł zachodzić

---

¹ Rozwój nowej teorii wzrostu i nowej geografii ekonomicznej wynika z faktu nieuwzględniania przez dotychczasowe modele neoklasyczne postępu technicznego jako endogenicznego czynnika rozwoju oraz pojawienia się w wyniku postępującej globalizacji klastrów (*clusters*) rozwoju (por. E.Nowińska-Łazińska, 2004).

niezbędna jest wiedza (*knowledge*), efekt uczenia się przez działanie (*learninig-by-doing*) oraz proces rozprzestrzeniania się wiedzy i umiejętności (*knowledge spill-overs*) (por. G.Tondl, 2001). Bardzo duże znaczenie dla procesu rozwoju regionalnego w modelu wzrostu endogenicznego mają również przepływy zewnętrzne, wśród których szczególną uwagę zwraca się na handel i przemieszczanie się kapitału. Handel zawsze wiąże się z wymianą innowacji, która może prowadzić do adaptacji nowych technologii. Przepływy kapitału fizycznego i ludzkiego powodują rozprzestrzenianie się wiedzy i umiejętności. W literaturze przedmiotu toczy się dyskusja na temat konsekwencji tych przepływów dla rozwoju regionalnego. Przykładowo L.A.Rivera-Batiz, D.Xie (1993) twierdzą, że wolny handel w modelu wzrostu endogenicznego uwzględniającym wysoką technologię związaną z rozwojem sektora B&R prowadzi do konwergencji dochodu regionalnego. R.E.Lucas (1988, 1990) stwierdza natomiast, że ruchliwość kapitału ludzkiego prowadzi do jego przemieszczania do obszarów o wyższych płacach, do regionów bogatych – czyli powoduje dywergencję dochodów. Tym samym regiony bogate stają się jeszcze silniejsze, z większą akumulacją kapitału ludzkiego, a biedne jeszcze słabsze. Podobnie jest z kapitałem fizycznym, który preferuje regiony silniejsze, gdzie może rozwijać działalności high-tech niż obszary słabsze.

W innym podejściu, koncepcji nowej geografii ekonomicznej, która pojawiła się we wczesnych latach dziewięćdziesiątych i która zyskała dużą popularność, rozwój regionalny oraz proces konwergencji i dywergencji dochodów wyjaśnia się poprzez argumenty o występowaniu tendencji do centralizacji i decentralizacji działań w geograficznej przestrzeni ekonomicznej. W literaturze z zakresu nowej geografii ekonomicznej zapoczątkowanej przez artykuły Paula Krugmana i jego współpracowników idea aglomeracji ekonomicznej przedstawiona przez A.Marshalla i kumulatywnej przyczynowości początkowo przedstawiona przez G.Myrdala uległy modyfikacjom (por. P.Krugman, 1991; P.Krugman, 1995; P.Krugman, A.Venables, 1995; M.Fujita, P.Krugman, A.J.Venables, 1999). Podstawową tej teorii jest założenie o konieczności łącznego traktowania kilku czynników wpływających na rozwój regionalny: korzyści skali, w tym związanych z rozprzestrzenianiem się nowej wiedzy (efekt *spill-over*), efekcie popytu kreowanego przez rynek wewnętrzny oraz kosztach handlu.

Nowa teoria wzrostu i nowa geografia ekonomiczna znalazły szerokie zastosowanie w nowej koncepcji polityki regionalnej powszechnie określanej endogeniczną polityką rozwoju regionalnego (por. W.Molle, R.Cappellin, 1988; A.Amin, N.Thrift, 1992). Jej popularność wynika z braku skuteczności dotychczasowych teorii w wyjaśnianiu procesu rozwoju regionalnego, czego wymiernym efektem jest rosnące zróżnicowanie sytuacji społeczno-gospodarczej regionów w ramach poszczególnych państw, ale również na poziomie

kontynentów. Zgodnie z tą koncepcją rozwój gospodarczy regionu tworzony jest przede wszystkim przez regionalne, endogeniczne zasoby fizyczne i społeczne. Rozwój regionalny powinien być efektem wewnętrznym i powinien być determinowany przez region „od dołu”. Dużą wagę w tym procesie posiadają małe i średnie przedsiębiorstwa, które ze swoją elastycznością, sprawdzają się w budowaniu większości nowoczesnych obszarów przemysłowych, w tym technopoli i parków technologicznych. Warunki dla optymalnego rozwoju regionalnego stwarza prowadzona skutecznie polityka regionalna. Tym samym odrzuca się założenie neoklasyków wskazujące na rolę mechanizmu rynkowego w wyrównywaniu regionalnych różnicowań rozwoju. Endogeniczna polityka rozwoju regionalnego, stanowiąca przejaw interwencjonizmu władz publicznych, powinna sprzyjać inwestowaniu miejscowego kapitału w rozwój działalności B&R oraz w rozwój edukacji. Działalności badawczo-rozwojowe pozwolą na rozwój i tworzenie w gospodarce regionu technologicznie zaawansowane sektorów, które stanowią podstawę nowoczesnej gospodarki. Aby funkcjonowanie tych sektorów odbywało się prawidłowo polityka regionalna powinna wspierać aktywności innowacyjne lokalnych przedsiębiorstw. Pomocne w tym mogą być takie instrumenty jak parki technologiczne i agencje transferu technologii (por. E.J.Malecki, P.Nijkamp, 1988). Wzrost ogólnej edukacji i kształcenia zawodowego w regionach zapóźnionych stanowi natomiast narzędzie dla przyszłej adaptacji nowych technologii (por. R.Camagni, 1992). Ważnym elementem dla polityki rozwoju endogenicznego jest promocja lokalnej infrastruktury materialnej i społecznej, co może prowadzić do wzrostu miejscowego potencjału regionu (por. D.Biehl, 1986). Należy jednak pamiętać, że w przypadku regionów zapóźnionych, stanowiących obszary problemowe polityki regionalnej mamy do czynienia z ograniczoną wydajnością i ograniczonymi zasobami regionalnymi. Fakt ten stanowi rekomendacje dla polityki regionalnej, aby działania zmierzające do tworzenia warunków dla rozwoju endogenicznego opierać na współpracy w sieciach produkcyjnych wdrażających nowe przedsięwzięcia, gronach (*clusters*) działalności gospodarczych, tworzeniu warunków dla regionów „uczących się” (*learning regions*) oraz kształtowaniu kapitału społecznego sprzyjającego przedsiębiorczości i innowacyjności (por. (red.) E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling, 1991; B.Asheim, 1995; M.E.Porter, 2000; T.G.Grosse, 2002).

Przedstawione koncepcje teoretyczne wyjaśniające mechanizm rozwoju regionalnego wskazują, że jest to proces uwarunkowany przez bardzo liczne i zróżnicowane czynniki, których oddziaływanie kumuluje się w procesie kształtowania sytuacji gospodarczej regionu (patrz tabela 1). Należy jednak pamiętać, że czynniki uwzględniane w teoriach rozwoju regionalnego opierają się przede wszystkim na opisie regularnych procesów rozwoju,

odbywających się w warunkach ukształtowanych, rozwiniętych gospodarek rynkowych. Zastosowanie tych czynników, uwzględniających co prawda współczesne przemiany gospodarki światowej, do wyjaśniania procesu rozwoju regionalnego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej podlegających procesowi transformacji gospodarki i integracji europejskiej wymaga ich poszerzenia i adaptacji.

3. CZYNNIKI ROZWOJU REGIONALNEGO W WARUNKACH TRANSFORMACJI GOSPODARKI i INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

W przypadku krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski, obok ogólnych tendencji przemian gospodarki światowej, które jak stwierdza G.Gorzela (2003) tworzą triadę współczesnego rozwoju (globalizacja-konkurencja-innowacje) do istotnych uwarunkowań procesu rozwoju regionalnego należą dwa zjawiska: transformacja gospodarki oraz integracja europejska.

Proces transformacji gospodarczej w zasadniczy sposób zmienił stosunki gospodarcze i społeczne na szczeblu regionalnym i lokalnym. Jak stwierdzają S.L.Bagdziński i W.Maik (1995, s.9) w wyniku transformacji, którą w Polsce przeprowadzono według modelu terapii szokowej, do systemu regionalnego wprowadzono inne kryteria regulujące jego funkcjonowanie: „...efektywność w sferze techniczno-ekonomicznej, równość w sferze politycznej oraz samorealizację w sferze kulturowo-społecznej”. Konsekwencjami wprowadzonych zmian były m.in. restrukturyzacja regionalna wynikająca z nowych warunków prowadzenia działalności gospodarczej związanych z wolnym rynkiem i koniecznością sprostanania wolnej konkurencji, a także pojawienie się negatywnych społecznie następstw transformacji, wśród których najbardziej dotkliwymi okazały się bezrobocie i wzrost nierówności społecznej wynikający z konieczności ograniczenia opiekuńczej funkcji państwa. Niestety zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa transformacji charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem przestrzennym, co sprzyjało narastaniu polaryzacji rozwoju. Przyczyn tego procesu szukać należy w różnicach potencjału endogennego regionów na początku transformacji oraz w charakterystycznym dla państw postsocjalistycznych braku mobilności czynników produkcji. Wpłynęło to zasadniczo na wzrost regionalnych dysproporcji w rozwoju gospodarczym, tym bardziej, że rząd przez pierwsze lata po 1989 roku postanowił traktować gospodarkę jednopunktowo i nie prowadzić

żadnych działań interwencyjnych, w tym również polityki regionalnej². Rozwój regionalny w warunkach transformacji charakteryzuje się więc różną dynamiką w czasie i przestrzeni uwarunkowaną potencjałem endogennym regionów i oddziaływaniem wielu czynników wśród których część wynika z bezpośrednich konsekwencji procesu transformacji. Należą do nich m.in. (por. (red.) S.Lis, 1996 ; (red.) W.Jakóbiak, 1997; E.Nowińska-Łażniewska E., 2004):

- (1) napływ inwestycji zagranicznych będący rezultatem stworzenia warunków dla rozwoju gospodarki wolnokonkurencyjnej, zwiększający dochody lokalne i kreujący zarówno popyt wewnętrzny, jak i zewnętrzne powiązania eksportowe,
- (2) rozwój małych i średnich przedsiębiorstw będący konsekwencją rozwoju sektora prywatnego, rekompensujący w pewnym stopniu likwidację miejsc pracy w sektorze państwowym i poprawiający sytuację na rynku pracy,
- (3) niedorozwój sektora usług w tym instytucji otoczenia biznesu, będący rezultatem braków w zakresie jakości kapitału ludzkiego, stanowiący poważne ograniczenie dla rozwoju nowoczesnej, elastycznej i konkurencyjnej gospodarki,
- (4) ograniczona restrukturyzacja rolnictwa i przemysłu, wynikająca przede wszystkim z konsekwencji decyzji politycznych mających na celu ograniczenie wzrostu bezrobocia, stanowiąca przeszkodę dla optymalnego rozwoju gospodarczego,
- (5) brak mechanizmów transferu kapitału i siły roboczej między regionami oraz między obszarami miejskimi i wiejskimi, wynikający z ułomności polityki mieszkaniowej oraz braku skutecznych instrumentów promocji inwestycyjnej obszarów słabiej rozwiniętych,
- (6) bezrobocie i problemy strukturalne rynku pracy, będące rezultatem procesu restrukturyzacji gospodarki, przy jednoczesnej zbyt słabej dynamice przyrostu nowych miejsc pracy,
- (7) obniżenie poziomu życia ludności, będące konsekwencją pauperyzacji społeczeństwa, zmniejszające popyt wewnętrzny oraz ograniczające możliwość poprawy jakości kapitału ludzkiego.

---

² Pozostawienie wyrównywania różnic w zakresie rozwoju regionalnego mechanizmowi rynkowemu szybko okazało się błędną decyzją. Od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych rozpoczął się długi i nie zawsze pozbawiony błędów proces budowania nowego modelu polityki regionalnej w Polsce. Aby zapewnić pełną skuteczność tej polityki równolegle podejmuje się próby identyfikacji aktualnego modelu rozwoju regionalnego uwzględniającego nowe warunki i czynniki rozwoju, zarówno te wynikające z przemian globalnych, jak te stanowiące rezultat transformacji gospodarczej.

Drugim ważnym zjawiskiem wpływającym na przemiany uwarunkowań rozwoju regionalnego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej jest proces integracji europejskiej. Wejście Polski w maju 2004 roku do Unii Europejskiej i objęcie naszego kraju systemem unijnej polityki regionalnej stanowi nowy, bardzo istotny czynnik dla procesu rozwoju regionalnego. Polityka regionalna Unii Europejskiej, której celem jest osiągnięcie spójności ekonomicznej i społecznej dysponuje drugim po wspólnej polityce rolnej budżetem wśród polityk wspólnotowych. Działania podejmowane w ramach tej polityki koncentrują się na wsparciu obszarów najslabiej rozwiniętych oraz wykazujących nierówności strukturalne, które określa się mianem obszarów problemowych poszczególnych celów polityki regionalnej (por. P.Churski, 2004). Wielu autorów podkreśla, że możliwość uzyskania znacznego współfinansowania projektów z środków unijnych jest uzależniona od sytuacji finansowej regionu, kształtowanej jego potencjałem endogenicznym. Jednakże dotychczasowa skuteczność polskich regionów w kontraktowaniu projektów z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006 pozwala zakładać, że ich trudna sytuacja finansowa nie będzie stanowiła istotnej przeszkody w dostępie do tych środków. Niestety dotychczasowe działania podejmowane na obszarze państw członkowskich w ramach unijnej polityki regionalnej, pomimo dużych nakładów finansowych nie przynoszą w pełni oczekiwanych rezultatów³ (por. General Report..., 2002; J.Beutel, 2002.). Najnowszy Trzeci Raport na temat Spójności Ekonomicznej i Społecznej Unii Europejskiej, opublikowany w lutym 2004 roku, przedstawia wizję przyszłości unijnej polityki regionalnej. W dokumencie tym stwierdza się, że dotychczasowe działania przyczyniły się co prawda do zmniejszenia dysproporcji w rozwoju regionalnym, ale Zjednoczona Europa staje przed nowymi wyzwaniem z nowymi czynnikami rozwoju regionalnego. Do najważniejszych należą (por. Third Cohesion Report..., 2004):

- (1) znaczne powiększenie różnic społecznych i ekonomicznych będące następstwem poszerzenia Unii Europejskiej, które może prowadzić albo do konwergencji dochodów związanej z nasileniem przepływów kapitału, siły roboczej i wiedzy z

---

³ First Cohesion Report. European Commission. Brussels. 1996. Zgodnie z § 159 Traktatu o Unii Europejskiej Wspólnoty co trzy lata opracowuje analizy dotyczące spójności społeczno-ekonomicznej i skuteczności realizacji swoich polityk. Pierwszy Raport Kohezyjny opublikowany w 1996 roku stanowił diagnozę poprzedzającą AGENDĘ 2000, a tym samym cały proces przygotowawczy do rozszerzenia Unii Europejskiej. Zawierał on m.in. wnioski i zalecenia dla kolejnego okresu programowania unijnej polityki regionalnej 2000-2006. W Drugim Raplocie na temat Spójności Ekonomicznej i Społecznej (por. Second Report on Economic..., 2001), który rozpoczął dyskusję na temat przyszłości unijnej polityki regionalnej po rozszerzeniu, i który został opublikowanym w 2001 roku Komisja Europejska stwierdza, że dysproporcje ekonomiczne pomiędzy obecnymi państwami członkowskimi pomimo silnych tendencji do zbieżności, wciąż się utrzymują.

regionów silnych do słabiej rozwiniętych, albo do dalszej polaryzacji rozwoju poprzez wzmacnianie się „biegunów wzrostu” i stagnację obszarów problemowych,

- (2) prawdopodobne przyspieszenie zmian gospodarczych wynikające z pogłębiającej się globalizacji i w konsekwencji wzrostu konkurencji,
- (3) nowe uwarunkowania rozwoju związane z rewolucją w nowych technologiach i rozwojem gospodarki opartej na wiedzy.

Wyżej wymienione nowe czynniki kształtujące tempo i kierunek rozwoju Europy nakładają się na „tradycyjne” uwarunkowania występujące w państwach członkowskich Unii Europejskiej, takie jak:

- (1) spadające tempo rozwoju gospodarczego „starych” państw członkowskich - UE 15,
- (2) starzenie się społeczeństw w niektórych państwach członkowskich zagrażające już ich rynkom pracy,
- (3) problem masowej imigracji obywateli państw trzecich na teren Unii Europejskiej, głównie do miast i aglomeracji.

Tak poważne wyzwania stwarzają konieczność wprowadzenia w nowym okresie programowania 2007 – 2013 zasadniczych reform w unijnej polityce regionalnej. Reformy te będą dotyczyły znacznej decentralizacji tej polityki, większego wsparcia działań promujących regionalną konkurencyjność i wzrost zatrudnienia, co stanowi realizację Strategii Lizbońskiej⁴ oraz rozwiązywania problemów wszystkich wymiarów spójności, tj. dotychczasowych ekonomicznej i społecznej, jak i nowej zapisanej w Projekcie Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy⁵, czyli spójności terytorialnej (por. J.Szlachta, 2004). Wszystkie te czynniki oraz zmiany będą miały swoje konsekwencje również dla rozwoju polskich regionów.

Podsumowując przeprowadzoną analizę podjęto próbę określenia jednego zbioru czynników rozwoju regionalnego w Polsce, uwzględniających zarówno ogólne tendencje przemian gospodarki światowej, jak również wpływ transformacji gospodarki oraz procesu integracji europejskiej. Przyjmujemy za Z.Chojnickim i T.Czyż (2004), że charakter i przebieg procesów rozwoju gospodarczego regionów wyznaczają warunki rozwoju oraz czynniki aktywizacji. Warunki rozwoju regionów to ich składniki i własności, które mają charakter

---

⁴ Strategia Lizbońska przyjęta w marcu 2000 roku na Szczycie Unii Europejskiej i uzupełniona na Szczycie Unii Europejskiej w Goeteborgu w 2001 roku, zakłada przekształcenie Unii Europejskiej, poprzez budowę społeczeństwa i gospodarki opartych na wiedzy, w najbardziej konkurencyjną gospodarkę światową w ciągu zaledwie dziesięciu lat. Działania te wynikają ze stałej rywalizacji z USA i Japonią o prymat gospodarczy na świecie.

⁵ Projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy przyjęty przez Konwent Europejski w dniach 13 czerwca i 10 lipca 2003 roku. Wspólnoty Europejskie. Luksemburg. 2003.

zastany lub słabo sterowalny w krótkim okresie czasu. Czynniki aktywizacji są natomiast własnościami regionu o charakterze czynnym i bardziej sterowalnym, których realizacja jest warunkiem restrukturyzacji i rozwoju regionu. Jak podkreślają autorzy tej koncepcji powyższy podział nie jest ostry, ze względu na fakt, że zarówno warunki rozwoju mogą podlegać przekształceniu w czynniki rozwoju, jak i odwrotnie. Należy więc stwierdzić, że podział oraz klasyfikacja warunków i czynników rozwoju jest działaniem subiektywnym, które powinno uwzględniać sytuację i uwarunkowania zmian społeczno-gospodarczych występujące na danym obszarze. Taką też subiektywną propozycję wraz z charakterystyką wyróżnionych warunków i czynników rozwoju zawiera tabela 2.

4. PODSUMOWANIE

Uzyskane wyniki potwierdzają, że proces rozwoju regionalnego jest uzależniony od zróżnicowanych warunków i czynników. Powstały one w historycznym procesie rozwoju gospodarczego i dodatkowo w przypadku Polski uległy poszerzeniu o składniki będące bezpośrednio konsekwencjami transformacji gospodarczej oraz integracji europejskiej. Należy podkreślić, że transformacja gospodarki oraz postępujący proces integracji prowadzą zarówno do przyspieszenia rozwoju, jak i mogą powodować powstawanie barier dla tego procesu. Wydaje się jednak, że pozytywne oddziaływanie tych procesów na uwarunkowania rozwoju regionalnego przeważa nad negatywnymi konsekwencjami.

Zaproponowana w niniejszej pracy klasyfikacja warunków i czynników rozwoju regionalnego zostanie wykorzystana w dalszych pracach badawczych prowadzonych przez autora, stanowiąc podstawę dla budowy opisowego modelu rozwoju regionalnego w Polsce, który zostanie zweryfikowany empirycznie przy analizie stanu i zmian sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego.

LITERATURA

- Amin A., Thrift N., 1992. Neo-Marshallian nodes in global networks. *International Journal of urban and Regional Research*. vol. 16.
- Aschauer D.A., 1989. Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*. vol. 23. s. 177-200.
- Asheim B., 1995. Industrial districts as „learning regions”. A conditions for prosperity. *Studies in technology innovation and economic policy*. University of Oslo. Oslo.
- Aydalot P., 1986. Milieux Innovation en Europe. GREMI. Paris.
- Bagdziński S.L., Maik W., 1995. Uwarunkowania polityki regionalnej i przestrzennej w okresie transformacji systemowej. W: (red.) S.L.Bagdziński, W.Maik, A.Potoczek. *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Toruń.

- Barro R., Sala-i-Martin X., 1991. Convergence across states and regions. *Brookings Papers on Economic Activity*. no 1/1991. s. 107-182.
- Barro R., Sala-i-Martin X., 1995. Economic growth. The McGraw-Hill Company. New York.
- Bartkowiak R., 2003. Historia myśli ekonomicznej. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa.
- Bergman E.M., Maier G., Todtling F., (red.) (1991). Regions reconsidered: Economic networks, innovation, and local development in industrialized countries. Mansell. London.
- Beutel J. 2002. The economic impact of objective 1 interventions for the period 2000 – 2006. Final Report to the Directorate-General for Regional Policies. European Commission. May 2002. Konstanz, Germany.
- Biehl D., 1986. The contributions of infrastructure to regional development. Report prepared for the EC Commission. Office for Official Publications. Luxemburg.
- Borts, G.H., Stein J.L., 1964. Economic growth in free market. Columbia University Press. Columbia.
- Camagni R., 1992. Development scenarios for the lagging regions in the 1990's. *Regional Studies*. vol. 26, no. 4. s. 361-374.
- Chojnicki Z., Czyż T., 2004. Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. W: (red.) J.J.Parysek. Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002. Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. Poznań. s. 13 – 24.
- Churski P., 2004. Obszary problemowe w Polsce z perspektywy celów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku. Włocławek.
- Domański R., 1997. Przestrzenna transformacja gospodarki. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- First Cohesion Report. European Commission. Brussels. 1996.
- Fujita M., Krugman P. Venables A.J., 1999. The spatial economy: cities, regions and international trade. Cambridge-London.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2003. Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja ? Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.
- General Report on the Activities of the European Union 2001. European Commission. Brussels-Luxembourg. 2002.
- Gorzela G., 2003. Bieda i zamożność regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*. nr 1 (11) 2003. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego Uniwersytet Warszawski. Warszawa. s. 37-58.
- Grosse T.G., 2002. Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*. nr 1(8) 2002. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. Uniwersytet Warszawski. Warszawa. s. 25-48.
- Gruchman B., 1992. Nowy paradygmat rozwoju regionalnego. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. Rok 54. Zeszyt 2. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań.
- Grzeszczak J., 1999. Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej. *Prace Geograficzne*. nr 173. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego. Polska Akademia Nauk. Warszawa.
- Hirschman A.O., 1958. The strategy of economic development. Yale University Press. New Haven.
- Jakóbiak W., 1997. Transformacja gospodarki. Spojrzenie retrospektywne. Instytut Studiów Politycznych polskiej Akademii Nauk. Fundacja im. Friedricha Eberta. Warszawa.
- Kaldor N., 1970. The case for regional policies. *Scottish Journal Political Economy*. vol. 17. s.337-348.
- Keeble D., Wever E., 1986. New firms and regional development in Europe. Crocom Helm. London.
- Krugman P., 1991. Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*. vol. 99. no 3. (June). s. 483-499.
- Krugman P., 1995. Development geography, and economic theory. Ohlin Lectures. MIT Press. Cambridge-London.
- Krugman P., Venables A., 1995. Globalization and inequality of nations. *Quarterly Journal of Economics*. vol. 110. s. 857-880.
- Lis S. (red.), 1996. Transformacja gospodarki Polski. Doświadczenia i wyzwania. Prace Komisji Nauk Ekonomicznych. nr 22. Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie. Kraków.
- Lucas R.E., 1988. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. vol. 22, no. 1. s. 3-42.
- Lucas R.E., 1990. Why doesn't capital flow from rich to poor countries ? *American Review. Papers and Proceedings*. s. 92-96.
- Magrini S., 1999. The evolution of income disparities among the regions of the European Union. *Regional Science and Urban Economics*. vol. 29, no. 2. s. 257-281.
- Malaga K., 2004. Konwergencja gospodarcza w krajach OECD w świetle zagregowanych modeli wzrostu. Prace habilitacyjne t. 10. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Poznań.
- Malecki E.J., Nijkamp P., 1988. Technology and regional development: Some thoughts on policy. *Environmental and Planning*.

- Markowski T., 2003. Procesy globalizacji w gospodarce a trendy w badaniach regionalnych. W: (red.) B.Domański. Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. z. 204. Warszawa.
- Midera A., Mikołajczyk A., Dorożyński T., 2001. Klastry we współczesnej gospodarce światowej. W: (red.) Rozwój regionalny i globalny we współczesnej gospodarce światowej. Materiały konferencyjne. Tom 1. Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych. Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu. Wrocław s. 455 – 462.
- Molle W., Cappellin R., 1988. Regional impact of Community policies. Aldershot. Avebury.
- Myrdal G., 1957. Economic theory and underdeveloped regions. Duckworth. Londyn.
- North D.C., 1955. Location and regional economic growth. *Journal of Political Economy*. vol. 63. s. 243-258.
- Nowińska – Łażniewska E., 2004. Relacje przestrzenne w Polsce w okresie transformacji w świetle teorii rozwoju regionalnego. Prace habilitacyjne 13. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu. Poznań.
- Paraskevopoulos Ch.J., 2001. Interpreting convergence in the European Union: patterns of collective action, social learning and europeanization. Basingstoke. Palgrave.
- Porter M.E., 1990. The competitive advantage of nations. Free Press. New York.
- Porter M.E., 2000. Location, competition and economic development: local clusters in global economy. *Economic development quarterly*. vol. 14, no 1.
- Projekt Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy przyjęty przez Konwent Europejski w dniach 13 czerwca i 10 lipca 2003 roku. Wspólnoty Europejskie. Luksemburg. 2003.
- Perroux F., 1955. Note sur la notion de pole de croissance. *Economique appliquee*. vol. 1-2. s. 307-320.
- Quah D., 1996. Regional convergence clusters across Europe. *European Economic Review*. vol. 40, no. 3-5. s. 951-958.
- Richardson H.W., 1973. Regional growth theory. London. Macmillan.
- Romer P., 1986. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*. vol. 94, no. 5. s. 1002-1037.
- Romer P., 1990. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*. vol. 98, no.5. part II. s. S71-S102.
- Second Report on Economic and Social Cohesion. European Commission. Brussels. 2001.
- Solow R.M., 1956. A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*. vol. 70, no. 1. s. 65-94.
- Stackelberg K., Hahne U., 1998. Teorie rozwoju regionalnego. (red.) S.Golinowska. Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Raport Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych. Zeszyt nr 16. Warszawa.
- Straubhaar T., Suhrcke M., Urban D., 2002. Divergence – Is It Geography ? Hamburg Institute of International Economics. *HWWA Discussion Paper* 181. Hamburg.
- Swan T., 1956. Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*. vol 32. s. 334-361.
- Szlachta J., 2004. Wnioski dla Polski wynikające z raportu kohezyjnego Komisji Europejskiej “Nowe partnerstwo dla spójności. Konwergencja, konkurencyjność, współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej. Luksemburg. 2004. Ekspertyza dla Ministerstwa Gospodarki i Pracy. Warszawa. maj 2004. (druk powielany).
- Third Cohesion Report. Convergence, Competitiveness and Co-operation. European Commission. Luxembourg. 2004.
- Tondl G., 1997. Regional convergence in Europe during the past 40 years. Seminar papers presented in the European Forum 1996/1997. European University Institute. Florence.
- Tondl G., 2001. Convergence after divergence ?: Regional Growth in Europe. Verlag. Wien-New York.
- Yin L., Zestos G.K., Michelis L., 2003. Economic convergence in the European Union. *Journal of Economic Integration*. vol. 18 (1). March 2003. s. 188-213.

SUMMARY

Paweł Churski

Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Management, Adam Mickiewicz University, Dziegielowa 27, 61-680 Poznań, Poland

Regional development in the conditions of economic transformation and European integration

Key words: theories of regional development, conditions of regional development, factors of regional development, economic transformation, European integration

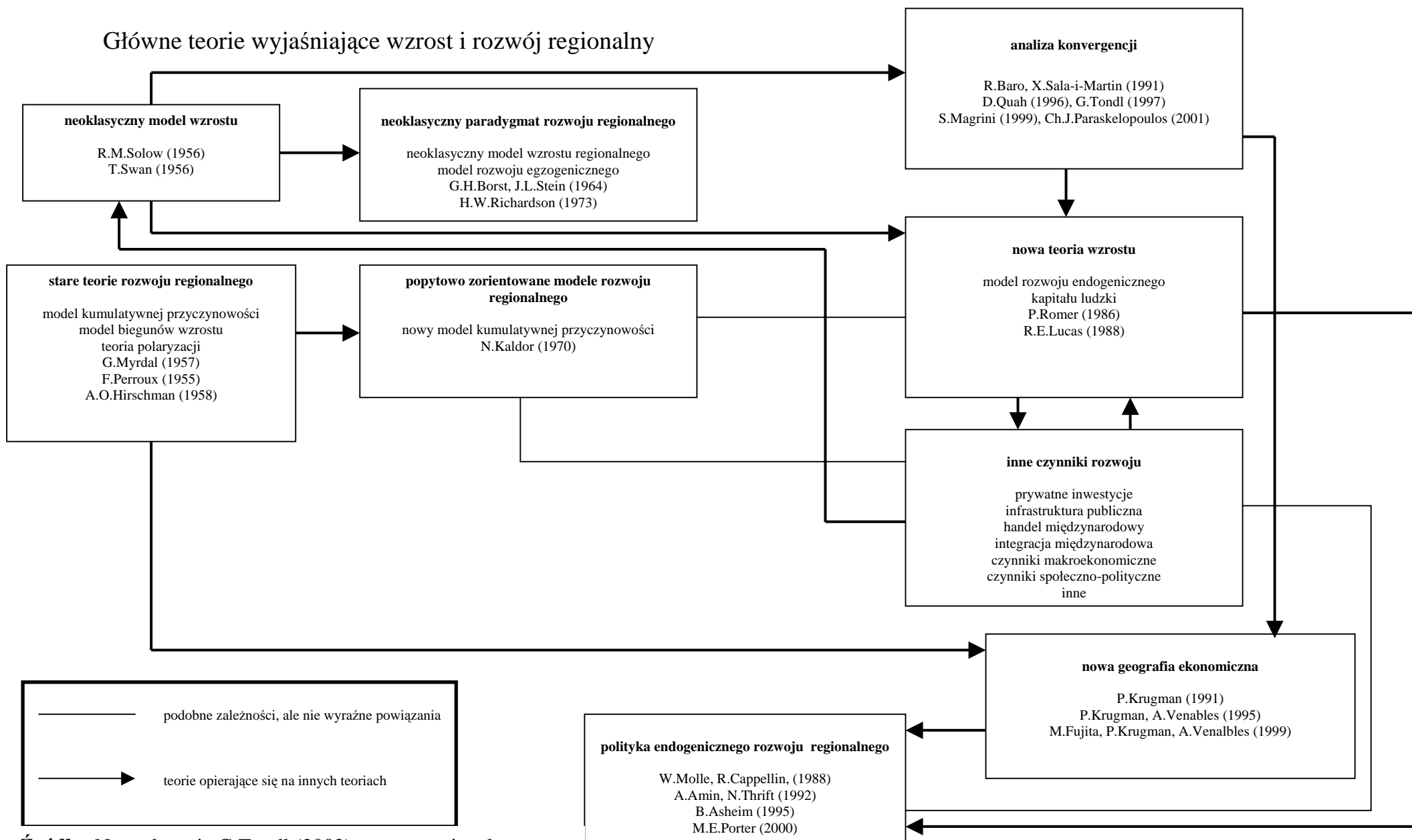
Regional development, and in particular the spatial differences it exhibits, belong to the basic problems of the modern economy. The conditions and factor controlling regional development are diverse and fully dependent on the economic and social processes occurring in the given country. Apart from global processes, highly significant are also changes embracing only some parts of the world which, however, affect the global economy. Among them are certainly the transformation of the countries of Central and Eastern Europe as well as the process of European integration, in both of which Poland is a participant.

The aim of the present paper is to determine the conditions and factors of regional development taking into account both, those resulting from global changes in economic systems and the transformation of the post-socialist economies that are associated with the shaping of a new economy, and those ensuing from the enlargement of the European Union. The paper consists of two parts. The first presents changes in the theoretical conceptions of regional development, from classical to contemporary, paying attention primarily to their importance for determining factors of regional development. The other part characterises the conditions and factors shaping regional development in the socio-economic situation in which Poland finds itself together with the countries of Central and Eastern Europe. The results of the analysis will serve, in a further research carried out by the author, to define a descriptive model of the development of a region that will be verified empirically when analysing the state of and changes in the socio-economic situation of Kujawy-Pomerania voivodeship

Rycina 1

Główne teorie wyjaśniające wzrost i rozwój regionalny

Źródło: Na podstawie G.Tondl (2002) opracowanie własne

Tabela 1

Czynniki rozwoju regionalnego i związane z nimi koncepcje teoretyczne

CZYNNIK ROZWOJU	Przykładowe koncepcje teoretyczne
Inwestycje kapitałowe	<ul style="list-style-type: none"> - akumulacja kapitału w modelu neoklasycznym i nowej teorii wzrostu R.M.Solow (1956); G.H.Borst, J.L.Stein (1964); H.W.Richardson (1973); P.Romer (1986) - inwestycje MSP stymulujące rozwój w modelu rozwoju endogenicznego W.Molle, R.Cappellin (1988) - inwestycje wewnętrzne będące czynnikiem rozwoju w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970)
Handel	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój wynikający z popytu kształtowanego przez eksport i import towarów w <i>economic base theory</i> i koncepcjach kumulatywnej przyczynowości D.C.North (1955); G.Myrdal (1957); N.Kaldor (1970) - specjalizacja eksportu w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970) - wolny handel jako czynnik rozwoju w modelu rozwoju endogenicznego L.A.Riviera-Batiz, D.Xie (1993)
Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> - kapitał ludzki jako czynnik produkcji w nowej teorii wzrostu E.Lucas (1988, 1990); R.Baro, X.Sala-i-Martin (1991) - efekt uczenia się przez działanie (<i>learning-by-doing</i>) w nowej teorii wzrostu E.Lucas (1988, 1990) - promocja ogólnej edukacji, umiejętności zawodowych, umiejętności organizacyjnych i zarządczych do tworzenia sektora wysokiej technologii w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego R.Camagni (1992)
Innowacje technologiczne	<ul style="list-style-type: none"> - innowacje technologiczne jako czynnik egzogeniczny w neoklasycznym modelu rozwoju G.H.Borst, J.L.Stein (1964); H.W.Richardson (1973) - efekt rozlewania informacji <i>spillover</i> w nowej koncepcji kumulatywnej przyczynowości N.Kaldor (1970) - innowacje podstawowym czynnikiem rozwoju, przy wsparciu parków naukowych i technologicznych, koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego E.J.Malecki, P.Nijkamp (1988) - teoria wzrostu endogenicznego: postęp technologiczny poprzez rozwój działalności badawczo-rozwojowej B&R P.Romer (1990) - koncepcja regionów uczących się w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego B.Asheim (1995) - proces rozprzestrzeniania się wiedzy i umiejętności (<i>knowlaedge spill-over</i>) w nowej teorii wzrostu G.Tondl (2001)
Inwestycje publiczne Infrastruktura materialna i społeczna	<ul style="list-style-type: none"> - promocja lokalnej infrastruktury materialnej i społecznej w koncepcji polityki endogenicznego rozwoju regionalnego D.Biehl (1986) - publiczne i prywatne inwestycje, jako podstawowe czynniki produkcji i rozwoju w modelu rozwoju endogenicznego D.A.Aschauer (1989)
Korzyści aglomeracji Korzyści skali	<ul style="list-style-type: none"> - model biegunów wzrostu F.Perroux (1955) - teoria polaryzacji A.O.Hirschman (1958) - model środowisko innowacyjne GREMI P.Aydalot (1986) - koncepcja nowych przestrzeni przemysłowych D.Keeble, E.Weaver (1986) - sieci produkcyjne w modelu rozwoju endogenicznego (red.) E.M.Bergman, G.Maier, F.Todtling (1991) - korzyści skali w koncepcji nowej geografii ekonomicznej P.Krugman (1991, 1995); P.Krugman, A.Venables (1995); M.Fujita, P.Krugman, A.J.Venables (1999) - koncepcja gron M.E.Porter (1990); M.E.Porter (2000)

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2

Współczesne czynniki i warunki rozwoju regionalnego w Polsce

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Charakterystyka</i>
WARUNKI ROZWOJU	
Stan środowiska przyrodniczego	Warunkujący możliwość lokalizacji działalności gospodarczych charakteryzujących się dużymi wymogami środowiskowymi i wpływający na atrakcyjność regionu, szczególnie w sytuacji rozwoju przemysłów wysokiej technologii.
Warunki demograficzne	Struktura oraz ruch naturalny i wędrowny ludności określające demograficzne warunki rozwoju. Sytuacja demograficzna regionów „nowych państw członkowskich” jest relatywnie lepsza niż regionów „starych państw członkowskich” Unii Europejskiej (UE-15). Tym samym warunki demograficzne stanowią szczególnie ważne uwarunkowanie rozwoju regionalnego na obszarze Unii Europejskiej.
Struktura sieci osadniczej	Charakter sieci osadniczej, a zwłaszcza funkcje miast i zachodzące między nimi powiązania wpływające m.in. na lokalizację działalności gospodarczej, rozmieszczenie ludności, przepływy kapitału i siły roboczej. Układ sieci osadniczej stwarza również warunki do pojawienia się korzyści skali oraz powstawania nowych obszarów gospodarczych, w tym „gron” działalności i obszarów innowacyjnych.
Infrastruktura techniczna	Obejmująca zarówno standardowe wyposażenie (sieć wodno-kanalizacyjna, energetyczna, gazowa), jak również nowoczesną infrastrukturę komunikacji i łączności (sieć drogowa wraz z autostradami, sieć kolejowa, transport lotniczy, telefonia wraz z telefonią komórkową, sieci WAN, internet), które wpływają na możliwość obniżenia kosztów realizacji nowych inwestycji. W celu uzyskania przewagi konkurencyjnej w zakresie wyposażenia infrastrukturalnego region musi również zadbać o promocję istniejącej infrastruktury oraz inwestycji publicznych wpływających na jej rozwój (wykorzystując instrumenty marketingu komunalnego).
Infrastruktura edukacyjna	Obejmująca całą sieć placówek edukacyjnych wraz z ich ofertą, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia zawodowego, możliwości nabywania nowych kwalifikacji, uczenia się przez całe życie. Dostęp do dostosowanego do potrzeb rynku pracy systemu edukacyjnego zapewnia możliwość podnoszenia jakości kapitału ludzkiego, co ma decydujące znaczenie dla rozwoju gospodarki innowacyjnej i gospodarki opartej na wiedzy.
Poziom i warunki życia ludności	Obejmują zarówno poziom zamożności kształtujący popyt wewnętrzny, jak również warunki mieszkaniowe określające możliwości przemieszczania się siły roboczej. Ważnym elementem jest wyposażenie w infrastrukturę socjalną (oświata, ochrona zdrowia, kultura, wypoczynek).
Bezrobocie	Bezrobocie i problemy strukturalne rynku pracy ograniczają możliwości kreowania optymalnego rozwoju regionu. Skuteczne ograniczanie bezrobocia poprzez zastosowanie aktywnych instrumentów polityki rynku pracy oraz wykorzystanie różnic w strukturze demograficznej i wysokości wynagrodzeń na obszarze Unii Europejskiej stanowi istotne uwarunkowanie procesu rozwoju
Sytuacja finansowa samorządu terytorialnego	Warunkuje możliwości rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej regionu. W związku z zasadą współfinansowania stanowi ważny czynnik w procesie pozyskiwania środków z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.
Struktura gospodarki	Będąca konsekwencją transformacji gospodarczej, warunkująca możliwość wystąpienia kooperacji, wymiany wiedzy i technologii, transferu kapitału, wpływająca na potencjał endogeniczny regionu. Struktura gospodarki podlega istotnym przekształceniom wynikającym z postępującego procesu globalizacji i wzrastającej konkurencji.

Wyszczególnienie	Charakterystyka
CZYNNIKI ROZWOJU	
Rozwój sfery instytucjonalnej gospodarki rynkowej	Związany jest przede wszystkim z efektami procesu prywatyzacji oraz rozwojem sektora bankowego. Prywatyzacja jest głównym czynnikiem restrukturyzacji gospodarki i wzrostu jej efektywności. Rozwój sektora bankowego stanowi istotny czynnik rozwoju otoczenia biznesu.
Wewnątrzregionalne inwestycje kapitałowe	Inwestycje kapitałowe działających podmiotów gospodarczych, w tym małych i średnich przedsiębiorstw, których rozwój w warunkach gospodarki wolnorynkowej w pewnym stopniu rekompensuje skutki restrukturyzacji sektora państwowego. Wewnątrzregionalne inwestycje kapitałowe warunkują kształtowanie się endogenicznego potencjału gospodarczego regionu.
Handel	Wolny handel, w tym handel zagraniczny przyczynia się do wzrostu dochodów i w konsekwencji wzrostu popytu wewnętrznego, budującego potencjał gospodarczy regionu.
Otoczenie biznesu	Obejmuje zarówno podmioty o charakterze komercyjnym (np. pośrednictwo i obrót nieruchomościami, usługi finansowe, usługi prawnicze, usługi reklamowe), jak również agencje, fundacje, stowarzyszenia, izby handlowe, itp. Działalność komercyjna instytucji otoczenia biznesu realizowana jest w dużym stopniu na zasadzie <i>outsourcingu</i> . Otoczenie biznesu stwarza warunki dla funkcjonowania nowoczesnych podmiotów gospodarczych. Braki w tym zakresie stanowią jedną z podstawowych barier współczesnego rozwoju regionalnego.
Klimat społeczny	Na klimat społeczny składają się normy i reguły postępowania społecznego, takie jak np. pracowitość, sumienność, itp. Należy on więc do trudnych w identyfikacji czynników rozwoju regionalnego. We współczesnej literaturze stwierdza się, że klimat społeczny obejmuje: kapitał ludzki (wiedza, umiejętności, kompetencje, możliwości adaptacyjne innowacji) oraz kapitał społeczny (normy, wartości, zrozumienie zapewniające współpracę wewnątrz i między grupami społecznymi). Niska jakość kapitału ludzkiego stanowi poważne ograniczenie dla procesu rozwoju regionalnego, szczególnie w kontekście wzrastającego znaczenia gospodarki opartej na wiedzy
Innowacyjność	Dotyczy zdolności generowania i przyswajania szeroko pojętych innowacji technicznych i organizacyjnych, co może odbywać się poprzez ukształtowanie środowiska innowacyjnego obejmującego: ośrodki naukowe, agencje transferu technologii, inkubatory przedsiębiorczości, parki naukowe i technologiczne, parki naukowe. Istotne z punktu widzenia zapewnienia zdolności do przyswajania innowacji jest zapewnienie komunikacji i tworzenie wzajemnych zależności między środowiskiem innowacyjnym a gospodarką, w czym pomocny jest rozwój działalności B-R. Adaptacja innowacji może odbywać się również, jako konsekwencja efektu rozlewania się wiedzy (<i>knowledge spillover</i>) oraz procesu uczenia się regionów (<i>learning regions</i>). Należy oczekiwać, że w związku z rewolucją zachodzącą w nowych technologiach oraz rozwojem gospodarki opartej na wiedzy rola innowacji w procesie rozwoju regionalnego będzie wzrastać
Inwestycje zagraniczne	Zapewniają wzrost eksportu i przyczyniają się do poszerzenia powiązań regionu z podmiotami zewnętrznymi. Wzmacniają również potencjał endogeny regionu poprzez wzrost dochodów ludności oraz wzrost liczby miejsc pracy. Zwiększenie liczby i wartości inwestycji zagranicznych wynika bezpośrednio z konsekwencji procesu transformacji gospodarki (stworzenie warunków dla gospodarki wolnorynkowej) oraz integracji z Unią Europejską (tendencja do konwergencji rozwoju, niskie tempo rozwoju gospodarczego „starych państw członkowskich” UE-15). Wielkość i charakter inwestycji zagranicznych będzie również warunkowany postępującą globalizacją i wzrostem konkurencji.

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Charakterystyka</i>
Fundusze strukturalne Unii Europejskiej	Aktywność samorządu terytorialnego oraz beneficjentów (podmiotów i instytucji) w pozyskiwaniu środków funduszy strukturalnych Unii Europejskiej pozwala na realizację licznych projektów, dotychczas niedostępnych ze względu na wysokie koszty, przekraczające możliwości budżetów regionalnych.

Źródło: Na podstawie Z.Chojnicki, T.Czyż (2004) opracowanie własne.